

A Basilius Istvánról szóló adatok igazi eredménye.

Az elmúlt évtizedek két egymásutáni szorgalmas unitárius egyháztörténésze: Kanyaró Ferenc és Borbély István alkalomadtán olyanokat irogatott Basiliusról, még a Pokoly Józseftől rávonatközöleg közzétett adatok megjelenése után is, amelyek már akkor sem állták meg helyöket, úgyhogy mindenesetre elérkezett az ideje összevetni a régibb és újabb adatokat s megállapítani a belőlük elvonható valóságot.

Ama hozzávetés ellen, hogy Basilius a XVI. századnak a huszas éveiben született, nem igen tehető kifogás. Az meg épen bizonyos, hogy cluji születésű volt. Midőn ugyanis honi tanulmányai befejeztével külföldre ment s 1549. július 22-én a wittenbergi egyetem hallgatói közé lépett, Stephanus Basili Clausenburgensis Transylvanusnak nevezte magát. Ennél fogva ugyanőneki kellett lennie annak a Stephanus Transylvanus Clausenburgensisnek is, aki az 1550—51. tanév első felében a jeni egyetemre iratkozott be. Hazájába visszatérvén, a cluji iskolának előbb lectori, 1555 őszen igazgatói tiszttel ruházták fel. Igaz, hogy csupán 1558. jan. 26.-áról említi hiteles adat rectornak,¹ de minden valószínűség mellett szól, hogy attól kezdve vitte ezt a hivatalt, amikor Dávid Ferenc Sibiuba távoztával elhagyta azt. Ő is követte a rektorok rendes pályáját, akiknek ez a foglalkozás csak átmenet volt a lelkészséghez s még 1558 folyamán az egyik magyar prédikátorságot vállalta el ugyanott. Innen azonban egy-két év múlva eltávozott, mert már 1561. szept. 14-én arról volt szó Clujon, hogy akárhol van, keressék fel s hívják vissza prédikátornak. Alighanem közvetlenül Rettegre ment volt, ahol az 1566. évnek egy részében még működött.² Ámde még ebben az évben sikerült a clujiaknak előbb jelzett tervöket megvalósítani, ismét megnyer-

¹ Jakab Elek: Kolozsvár története. II. k. 107. l.

² Saját följegyzése szerint ekkor ott született egy leánya (Keresztény Magyar 1879. 388. l.)

vén őt egyik magyar prédikátori fisztre. Ennek nem áll ellene az az 1568.-iki egyik művében közlött saját állítása, hogy három éve hirdeti Clujon az antitrinitarius eszméket, mert az akkor divatos számlási mód szerint csakugyan ennyi jó ki 1566-nak, 1567-nek és 1568-nak a felszámításából.

Itt hivataloskodott aztán mindaddig, míg 1569 őszén el nem indult fiszántuli térítői útjára. Ennek elvégeztével, valószínűleg 1570 folyamán valamikor lelkésze lett az általa alapított és szervezett antitrinitarius gyülekezetek egyikének, a beiuşinak. Azt, hogy előbb bizonyos ideig Békésen lelkészkedett volna, nem támogatja hiteles adat, ellenben a saját följegyzéséből tudvalevő, hogy Beiuşon két évet töltött ilyen minőségben. Legkorábban tehát 1572-ben választhatta papijává valamely más egyházközség, esetleg épen a taşnadi, melynek 1577 novemberében concionatorául jelzé magát.¹

Majd 1583-ban, ha igazat ad tudunkra egy későbbi h iradás, a fárna=micavármegyei Teremiben lelkészkedett.² Annak azonban, hogy valamikor, akár 1578-ban vagy valamikor e körül, akár később visszatért volna Clujra prédikátornak, komolyan vehető kuffőkben semmi nyoma. Mert az, hogy 1580 novemberének végén Clujon időzve, az ezt megelőzőleg végzett magyarországi új körutjáról innen tett jelentést a fejedelemnek, annál kevésbbé bizonyít cluji állítólagos papsága mellett, mivel ezt a beszámoló-féléjét a következőképen írta alá: Stephanus Basilius Colosvariensis, Erdély pastorainak egyike, az egyházi consistorium tagja és kolozsvári polgár.³ Vagyis pastor volt valahol Ardealban, de nem Clujon, ahol csak prédikátor lehetett volna, amennyiben a pastori azaz elsőpapi hivatalt Hunyadi Demeter személyében más tartotta elfoglalva. És ha Clujon lett volna állásban, nem azt említette volna, hogy polgár ottan, hanem azt, hogy lelkész. Hogy pedig polgára volt Clujnak, azt nemcsak onnan vette, hogy ott született, hanem onnan is, hogy ott háza is, kertje is volt.⁴ Ezek miatt természetes, hogy el kellett időnként Clujra látogatnia, még pedig, ha úgy hozták a körülmények, egy-két napnál további tartózkodásra is.

1587 márc. eladta a régi házát és másikat vett helyette. Ugyanazon az egy napon, mint Mihai Viteazul (Szentmihályfalva) pastora kötötte meg

¹ Keresztény Magvető 1897. 164. l.

² Itt írta Uzoni Fosztó István szerint a kátéját.

³ Keresztény Magvető 1879. 391—3. l.

⁴ U. o. 1897. 165—6. l.

az eladási szerződést ama felől és mint Köblös (Magyarköblös) pastora vette birtokba új tulajdonát. Ha Mihai Viteazul (Szentmihályfalvának) nem a turdaarészvármegyei Szentmihályfalvát vennék is, hanem a Köblössel egy vármegyében fekvő szolnokdobokavármegyei Csicsómihályfalvát: akkor is kizárt dolog volna, hogy egy ember egyszerre volt papja emennek és Köblösnek — miként ez adatok közlője elképzei —, mert hiszen a két község között az utak kanyarulatainak csak némi számbavételével is legalább ötven kilométer a távolság. Szerintem különben sem Csicsómihályfalva, hanem a teljes nevén és szabatosan megnevezett Szentmihályfalva forog szóban, annyival is inkább, mivel ez állandóan anyaegyházul szerepelt az unitáriusoknál. Ebben az esetben különösen, de még a másoknak a feltevése, bár meg nem engedése esetén is egyedül azt tartom lehetségesnek, hogy éppen akkor „változóban” volt Basilius, vagyis átköltöző-félben Mihai Viteazulról Magyarköblösre. Minthogy pedig háztulajdonosi minőségében elmellőzhetetlenül akadt dolga a hatóságokkal, az addigi házáról kötött szerződésbe annak a községnek a nevét vétette be, amelynek lakósaként hivatalosan szerepelt tulajdonos-korában, viszont a házvételéről szóló szerződésbe már új lakóhelyének a nevét íratta be, hogy azt ennek alapján pontosan nyilvántarthatassák az érdekelt hatóságok.

Ezuttal sem tért tehát vissza Clujra papnak, minélfogva a következő hónapban a katolikusok ellenében tervezett hitvitáját¹ szintén nem cluji lelkészi állásból volt megvívandó. Nem tért vissza ilyenre ezután sem, s halála, mely állítólag és el is hihetőleg 1592-ben következett be, nem mint ottani papot érte. Kétségtelen ugyanis, hogy mivel 1588-ban egyáltalában nem volt betöltve Clujon egyetlen szász prédikátori állás sem,² ettől az évtől fogva pedig még 1592-ben is csupán egy működött ilyenül³ s ez az egy Erasmus János volt: az a három prédikátor, aki 1591. július 1.-jéről névszerint fel van sorolva (Enyedi Talliany Péter, Fulvus Márton, Várfalvi Kósa János)⁴ mind magyar prédikátorságot viselt. Már pedig a nemzetiségi féltékenykedés miatt semmiképen sem tehető fel, hogy midőn a plébános (Hunyadi Demeter) szintén a magyar nemzetiséghez tartozott, amazon a hárman kívül is lett volna még prédikátoruk a magyaroknak, amikor a szászok anél-

¹ Régi Magyar Könyvtár II. k. 195. sz.

² Keresztény Magvető 1885. 91. l.

³ U. o.

⁴ U. o. 1881. 322—3 l.

kül sem voltak meglegedve. És ha üresedett, aminthogy kellett üresednie az 1591. év hátralevő részében egy magyar prédikátori állásnak, azt sem Basilius, hanem Bogáthi Fazakas Miklós (a prózairó) foglalta el. Csakhogy ez már a következő év folyamán elhunyt és az ő üresen maradt helyére állították aztán az új püspököt, Enyedi Györgyöt, ki azért nem nyerhette el a Hunyadi Demeter halálával ugyanakkor szintén megürült plébánosi állást, mert a szászok makacsul köfötték magokat ama joguk érvényesítéséhez, hogy most már az ők nemzetiségökön levő következék e tisztsben. Mindezek folyományául Basilius István számára ebben az időszakban semmi módon sem szeríthető hely a cluji papság tagjai között.

Basilius életének ennyi mozzanata állapítható meg hitelesen az eddig ismert adatokból. Mindenesetre meglepő, hogy már azok rá nem jöttek, akiknek épenugy rendelkezésére állottak az itt felhasznált adatok, mégis minduntalan találomra irogattak ezekkel ellenkezőket.

Dr. Zoványi Jenő.

IRODALOM.

Dr. Gál Kelemen: „Kilyéni Ferencz József unitárius püspök élete és kora. Háromnegyedszázad az unitárius egyház történetéből“. 8° 433 old. Minerva. 1936.

Dr. Gál Kelemen ismét egy hatalmas kötettel gazdagította egyházi irodalmunkat. Az U. I. T. megbízásából megírta Ferencz József néhai nagy püspökünk életrajzát, s könyve az Irodalmi Társaság szakkönyvtárának 5-ik számaként jelent meg. Azonban ez a terjedelmes mű jóval túlhaladja az életrajzok megszokott kereteit s valóságos kortörténetté nőtte ki magát. Megtaláljuk benne a Ferencz József lelki arcképét, de ez a kép hozzá méltó keretbe van foglalva. Nem könnyű dolog az általunk is jórészt átélt eseményeket tárgyilagos történelemmé átalakítani. De Gál a tárgyilagosság mértékét megtartotta az emberekkel és eseményekkel szemben. Szinte emberfeletti az a határtalan szorgalom, amellyel az adatokat a legkisebb részletekig menően a jegyzőkönyvekből és nyomtatásban megjelent dolgozatokból összegyűjti, feldolgozza és történelemmé formálja. Megismerkedhetünk s részben újra átéljük e könyvolvasás közben egyházunknak az utolsó háromnegyedszázad alatt lefolyt eseményeit, szellemi és anyagi küzdelmeit. Nemcsak a Ferencz József áldásos élete elevenül meg lelki szemeink előtt, hanem bepillantást nyerünk a Kriza evangéliumi szívébe, Jakab Elek örökösen lánggal lobogó lelkébe. Kár, hogy Pap Mózeset jóformán csak a Jakab Elek megvilágításában látjuk, aki szerinte nem volt egyéb, mint gépies adminisztrátor. Pedig, hogy mások ennél többnek tartották, azt mutatja az arcusi zsinaton lezajlott erős küzdelem, s az a 60 szavazat, melyet Pap Mózes kapott a püspökségre a Ferencz József 66 szavazatával szemben. De hát ez a kérdés nem is tartozott szorosan a dr. Gál feladatai közé. Ennek a kérdésnek a megvilágítása a Pap Mózes élet- és jellemrajzához tartoznék, amellyel még mindig adósok vagyunk.

Dr. Gál Kelemen a maga feladatát dicséretes szorgalommal és buzgósággal oldotta meg, amidőn nemcsak Ferencz József papi és